

РОЗДІЛ 5. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЗА УЧАСТЮ ФАХІВЦІВ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ В УКРАЇНІ

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS BY SPECIALISTS OF INCLUSIVE RESOURCE CENTERS IN UKRAINE

У статті розглянуто проблему становлення системи інклюзивної освіти в Україні, що відповідає сучасним пріоритетам державної політики в сфері освіти, зокрема забезпечення рівних можливостей та рівного доступу до якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Особлива увага приділяється становленню нових організаційних структур, а саме Інклюзивно-ресурсних центрів в Україні, діяльність яких має забезпечувати весь процес надання освітніх послуг для дітей з особливими освітніми потребами: від консультування батьків, діагностування стану розвитку дитини до психолого-педагогічного супроводу дитини. Звертається увага на важливість для сучасної української системи інклюзивної освіти діяльності фахівців Інклюзивно-ресурсного центру, які, з одного боку, надають послуги дітям з особливими освітніми потребами та їх батькам чи законним представникам, з іншого – є посередниками між дитиною та закладами в системі інклюзивної освіти. Аналізуються напрями діяльності сучасних інклюзивно-ресурсних центрів в Україні. Звертається увага на особливості саме психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та участі фахівців інклюзивно-ресурсного центру у його реалізації. Важливою умовою ефективності інклюзивного навчання є не тільки супровід самої дитини, але й надання психологічної, методичної та організаційної підтримки педагогам, що є також важливим напрямом роботи сучасних інклюзивно-ресурсних центрів (далі ІРЦ). На прикладі Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» Нікольської РДА в Донецькій області здійснюється аналіз дослідження ефективності певних напрямів діяльності ІРЦ, участі фахівців у організації та здійсненні психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, який передбачає необхідність співпраці фахівців ІРЦ з фахівцями інших організаційних структур в системі інклюзивної освіти. Аналізуються результати проведеної фокус-групи та анкетування фахівців ІРЦ, надаються рекомендації щодо покращення діяльності інклюзивно-ресурсних центрів на місцевому рівні.

Ключові слова: дитина з особливими освітніми потребами, інклюзивна освіта, інклю-

зивне навчання, психолого-педагогічний супровід, інклюзивно-ресурсні центри.

The article deals with the problem of becoming an inclusive education system in Ukraine, which corresponds to the current state policy priorities in the field of education, in particular ensuring equal opportunities and equal access to quality education for children with special educational needs. Particular attention is paid to the establishment of new organizational structures, namely Inclusive Resource Centers in Ukraine, whose activities should provide the whole process of providing educational services for children with special educational needs: from parental counseling, diagnosing the child's development, to child psychological and pedagogical support. Attention is drawn to the importance for the modern Ukrainian system of inclusive education of the activities of specialists of the Inclusive Resource Center, who, on the one hand, provide services to children with special educational needs and their parents or legal representatives, on the other - are intermediaries between the child and institutions in the system of inclusive education. The directions of activity of modern inclusive-resource centers in Ukraine are analyzed. Attention is drawn to the peculiarities of psychological and pedagogical support of children with special educational needs by specialists of the inclusive resource center. An important condition for the effectiveness of inclusive education is not only the support of the child itself, but also the provision of psychological, methodological and organizational support to teachers, which is also an important area of work of modern inclusive-resource centers (hereinafter CPI). The example of the municipal institution "Inclusive-Resource Center" of the Nikolsk Regional State Administration in Donetsk region analyzes the effectiveness of certain areas of activity of the ICC, for example, psychological and pedagogical support of children with special educational needs, which provides for the need for cooperation of specialists of ICC with specialists of other organizational structures education. The results of the focus group with IRC specialists are analyzed, recommendations are given on how to improve the activity of inclusive resource centers at the local level.

Key words: child with special educational needs, inclusive education, inclusive education, psychological and pedagogical support, inclusive resource centers.

УДК 37.013.42
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-3.35>

Ташкінова О.А.,
канд. соціол. наук,
завідувачка кафедри соціології
та соціальної роботи
Приазовського державного технічного
університету
Сібгатулліна І.В.,
магістрантка кафедри соціології
та соціальної роботи
Приазовського державного технічного
університету,
спеціаліст відділу освіти
Нікольської районної державної
адміністрації в Донецькій області

Постановка проблеми у загальному вигляді.

В сучасних умовах відбувається реформування освітнього середовища в Україні, у тому числі і у напрямку формування ефективного та якісного

інклюзивного освітнього середовища. Всі діти, незалежно від особливих освітніх потреб, повинні мати можливість отримати якісну освіту та інтегруватися у існуючі суспільні відносини. За даними

статистики, в Україні станом на 01.01.2018 року проживало 7,6 млн дитячого населення, з яких протягом 2018–19 навчального року 37,7 тис. дітей навчаються у спеціальних закладах загальної середньої освіти, 15,8 тис. дітей – у санаторних школах і лише 11,8 тис. дітей охоплені інклюзивним навчанням у загальноосвітніх школах [1]. Інклюзивне навчання слід розглядати як комплексний, системний процес, ефективність якого визначається налагодженою соціальною взаємодією між різними структурними елементами, організаціями, фахівцями, батьками, суспільством в цілому. У зв'язку з цим підтримується створення інклюзивно-ресурсних центрів, діяльність яких пов'язана із наданням послуг дітям із особливими освітніми потребами за місцем проживання за допомогою проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг та забезпечення їхнього системного кваліфікованого супроводу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти інклюзивної освіти та принципів інклюзивного навчання розглянуто у роботах С. Авдєєва (аналіз психолого-організаційних чинників виникнення бар'єрів у впровадженні інклюзивної освіти в навчальних закладах); Н. Андрійчук (інклюзивна освіта в сучасній гуманітарній науці); В. Болдирєва (інтеграція та інклюзія як основні моделі навчання дітей з особливими освітніми потребами), Д. Величко (впровадження інклюзивної освіти в Україні) та інші. Проблеми дітей з особливими освітніми потребами аналізуються у роботах С. Адирхаєва (інноваційні підходи до розробки комплексної програми фізичної реабілітації в контексті інклюзивного шкільного простору); Ю. Бистрова (модель комплексного забезпечення соціалізації дітей з психофізичними порушеннями в умовах експериментально-освітнього округу інклюзивного навчання); Н. Мельник (програма соціалізації учнів із особливими освітніми потребами) та інші. Особливості створення та деякі аспекти функціонування інклюзивно-ресурсних центрів розглянуто у роботах таких вчених, як Н. Софій (порівняльний аналіз канадського та українського досвіду створення інклюзивно-ресурсних центрів), В. Литовченко (особливості співпраці різних фахівців в контексті діяльності інклюзивно-ресурсних центрів) та інші. У той же час важливого значення набуває визначення ефективності діяльності конкретних інклюзивно-ресурсних центрів (далі ІРЦ) як спеціально створеної організаційної структури в системі інклюзивної освіти, аналіз проблемних моментів та пошук можливих рішень. Важливого значення набуває дослідження ефективності певних напрямів діяльності ІРЦ, наприклад, психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потре-

бами, який передбачає необхідність співпраці фахівців ІРЦ з фахівцями інших організаційних структур в системі інклюзивної освіти.

У зв'язку з цим **метою цієї статті** є аналіз особливостей здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами із залученням фахівців ІРЦ до роботи у Команді супроводу (на прикладі Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» Нікольської РДА в Донецькій області).

Виклад основного матеріалу. Інклюзивна освіта розглядається як система освітніх послуг, які надаються дітям з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу з метою забезпечення конституційного права кожної дитини на освіту та права навчатися за місцем проживання без дискримінації у будь-якій формі та з урахуванням принципів особистісно-зорієнтованої педагогіки. Інклюзивне навчання є одним із пріоритетних напрямів забезпечення рівного доступу дітей до освітнього середовища.

Діти з особливими освітніми потребами потребують додаткової уваги та допомоги під час освітньої діяльності. Відповідно до класифікації ЮНЕСКО до дітей з особливими освітніми потребами належать діти, які мають такі порушення розвитку: емоційні і поведінкові порушення; розлади мови і спілкування; труднощі в навчанні; затримка / обмеження можливостей інтелектуального розвитку; фізичні / нейромоторні порушення; порушення зору; порушення слуху [1].

Цей список доповнюється іншими чинниками, які становлять потенційний ризик для дітей бути виключеними з освітнього процесу: діти, які ростуть в несприятливому середовищі; діти, які належать до груп етнічних меншин; діти вулиці; діти, хворі на СНІД; діти з поведінковими порушеннями [1].

Згідно з Законом України «Про освіту» особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту. При цьому під інклюзивним навчанням розуміється надання системи освітніх послуг, які базуються на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини та ефективного залучення до освітнього процесу усіх його учасників. Інклюзивність навчання гарантується державою та передбачає створення інклюзивного освітнього середовища, тобто сукупності умов, засобів та технологій навчання з урахуванням рівня розвитку та потреб кожної дитини [2].

Відносно новою організаційною структурою, діяльність якої пов'язана із підвищенням якості інклюзивної освіти в Україні, є Інклюзивно-ресурсні центри. Протягом 2018 року в Україні було розпочато створення мережі інклюзивно-ресурсних центрів, які замінили психолого-медико-педагогічні

консультації (ПМПК), що були остаточно ліквідовані 1 вересня 2018 року. Зараз в Україні функціонує понад 550 таких центрів [3].

Діяльність інклюзивно-ресурсних центрів регулюється законодавством України, а саме Постановою Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545 [4]. В умовах інклюзивно-ресурсних центрів надаються послуги дітям з особливими освітніми потребами, які проживають (навчаються) у відповідній об'єднаній територіальній громаді (районі), місті (районі міста), за умови подання відповідних документів. Важливим аспектом оновлення системи інклюзивної освіти в Україні є впровадження цифрових соціальних сервісів, які роблять цю сферу ще більш мобільною та доступною для споживачів спеціальних соціальних послуг. Так, в Україні діє соціальний сервіс «Україна. Інклюзія» – система автоматизації роботи інклюзивно-ресурсних центрів. За допомогою порталу інклюзивної освіти батьки можуть: подати заяву до інклюзивно-ресурсного центру, не виходячи з дому; отримати запрошення на проходження комплексного оцінювання (адреса, дата, час); зберігати заяву та висновок в електронному вигляді; контролювати проведення занять з дитиною [5].

Одним із найважливіших напрямів роботи ІРЦ є психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами, у тому числі шляхом участі фахівця ІРЦ у командах психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої та дошкільної освіти, а також у психолого-педагогічних комісіях спеціальних закладів загальної середньої освіти [6; 7].

Психолого-педагогічний супровід – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку. Такий супровід здійснюється загальними зусиллями педагогічних працівників закладів освіти, реабілітаційних установ системи охорони здоров'я, соціального захисту, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру. При цьому саме фахівці ІРЦ мають взяти на себе організаційну та координуючу функцію у забезпеченні ефективності такого супроводу.

Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами спрямований на [4]:

- соціалізацію дітей з особливими освітніми потребами, розвиток їх самостійності та відповідних компетенцій;

- формування компенсаційних способів діяльності як важливої умови підготовки дітей з особливими освітніми потребами до навчання в закладах дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти;

- розвиток навичок саморегуляції та саморозвитку дітей з урахуванням наявних знань, умінь і навичок комунікативної діяльності, становлення особистості.

Психолого-педагогічний супровід передбачає надання відповідних соціальних послуг, а саме системи соціальних, психологічних та педагогічних послуг, що надаються дитині з особливими освітніми потребами. Передумовою для здійснення психолого-педагогічного супроводу є комплексна оцінка стану дитини, яка проводиться фахівцями ІРЦ за такими напрямками: оцінка фізичного, мовленнєвого розвитку дитини; оцінка когнітивної та емоційно-вольової сфери дитини; оцінка навчальної діяльності дитини. У разі встановлення фахівцями центру наявності у дитини особливих освітніх потреб висновок про комплексну оцінку є підставою для складення для неї індивідуальної програми розвитку та надання їй психолого-педагогічної допомоги. Обов'язково фахівцями ІРЦ проводиться інформування батьків (одного з батьків) або законних представників дітей з особливими освітніми потребами про наявність мережі навчальних закладів, реабілітаційних установ системи охорони здоров'я, соціального захисту та громадських об'єднань для підтримки сімей, які виховують таких дітей. Здійснюється сприяння з метою забезпечення належних умов для навчання залежно від порушення розвитку дитини з особливими освітніми потребами.

З метою виявлення ефективності функціонування ІРЦ на місцевому рівні, зокрема якості психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, було проведено дослідження на базі Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» Нікольської РДА в Донецькій області із застосуванням двох методів – фокус-групи та анкетування. Метою діяльності Центру є забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у професійно-технічних навчальних закладах, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини з особливими освітніми потребами, надання їм психолого-педагогічної допомоги та забезпечення системного кваліфікованого супроводження. Так, протягом 2019 року фахівцями Центру було здійснено комплексне обстеження з метою виявлення особливих освітніх потреб у 82 дітей. Комплексне обстеження здійснювалося практичними психологами Центру. 77 дітей знаходяться на обліку та отримують психолого-педагогічні та корекційно-розвивальні послуги, знаходяться на психолого-педагогічному супроводі. Крім того, фахівці інклюзивно-ресурсного центру провадять інші види діяльності, зокрема, надають консультації батькам (законним представникам) дітей, педагогічним працівникам, які беруть участь в інклюзивному навчанні, тощо.

У результаті проведення дослідження з фахівцями Центру було виявлено, що фахівці оцінили умови функціонування Інтегровано-ресурсного центру у 4,0 балів (max – 5,0 б, min – 1,0 б), зокрема, найвище оцінили саме психологічний клімат у колективі серед фахівців Центру (5,0 б.), найнижче – комфортність та доступність приміщення (3,0 б.). Оцінка ефективності реалізації різноманітних напрямів діяльності Центру показала, що з погляду фахівців найбільш ефективними є: проведення комплексної оцінки з метою визначення особливих освітніх потреб дитини (5,0 б), ведення реєстру дітей, які пройшли комплексну оцінку і перебувають на обліку в інтегровано-ресурсному центрі (5,0 б.), надання консультацій та взаємодія з педагогічними працівниками закладів освіти з питань організації інтегрованого навчання (5,0 б.), консультування батьків або законних представників дітей з особливими освітніми потребами (5,0 б.). Найменш ефективними є: участь працівників інтегровано-ресурсного центру в командах психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у закладах освіти (3,0 б.) та взаємодія з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, закладами освіти, закладами охорони здоров'я, закладами (установами) соціального захисту населення (3,0 б.). Фахівці Центру вважають, що підвищення ефективності діяльності ІРЦ залежить, по-перше, від постійного підвищення рівня професіоналізму фахівців, по-друге, від підтримки (у тому числі і фінансової) з боку органів влади та інших установ та організацій. І саме відсутність належного фінансування є однією з найбільших труднощів, з якими стикаються фахівці.

Важливим напрямом діяльності з погляду фахівців Центру є проведення індивідуальних і групових занять з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Фахівці Центру назвали такі приклади індивідуальних та групових занять, які проводилися в Центрі протягом року: на розвиток мовлення, на розвиток когнітивної та емоційно-вольової сфери, дрібної моторики тощо. Психолого-педагогічний супровід, психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги, які надаються фахівцями інтегровано-ресурсного центру, спрямовані на соціалізацію та подолання труднощів у навчанні. Важливою умовою забезпечення їх якості та ефективності є співпраця з батьками та іншими фахівцями закладів у системі інтегрованої освіти, особливо з адміністрацією закладів та вчителями початкових класів.

Висновки. Таким чином, розглянувши особливості становлення системи інтегрованої освіти в Україні та реалізації психолого-педагогічного

супроводу дітей з особливими освітніми потребами за участю фахівців Інтегровано-ресурсних центрів на місцевому рівні, ми можемо зробити такі висновки. По-перше, подальший розвиток системи інтегрованої освіти в Україні, у тому числі і елементи диджиталізації цього процесу, є важливим та необхідним в умовах зростання потреби у якісних та доступних освітніх послугах для дітей з особливими освітніми потребами. По-друге, активний розвиток та збільшення кількості ІРЦ в Україні є важливим кроком у напрямку підвищення якості та ефективності освітніх послуг для дітей. По-третє, ефективність діяльності Центрів залежить не тільки від рівня професіоналізму фахівців, але й від зовнішніх умов, зокрема фінансування, підтримки з боку органів влади та системи освітніх закладів. Залучення фахівців центрів до проведення корекційно-розвиткових занять згідно з індивідуальним планом розвитку дитини є важливою умовою забезпечення якості цього процесу. Саме робота у команді та взаємодія різних фахівців створить достатні умови для надання якісних, доступних та своєчасних послуг дитині з особливими освітніми потребами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Порошенко М.А. Інтегрована освіта : навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
2. Про освіту: Закон від 16.01.2020. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
3. Міністерство освіти та науки України. Інтегрована освіта. Офіційний сайт. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/statistika-inklyuziya.pdf>.
4. Про затвердження Положення про інтегровано-ресурсний центр: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF>.
5. Україна. Інтегрована. Система автоматизації роботи інтегровано-ресурсних центрів. URL: <https://ircenter.gov.ua/irc/view/id/85312> <https://www.facebook.com/profile.php?id=100043307584349>.
6. Організаційно-методичні засади діяльності інтегровано-ресурсних центрів : навчально-методичний посібник. Київ, 2018. 252 с.
7. Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ МОН від 08.06.2018 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverzhennya-primirnogo-polozhennya-prokomandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditiniz-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoi-osviti>.